

A. MOKSLINIAI STRAIPSNIAI

I. UGDYMO TEORIJOS PROBLEMOS

Edukologijos sistema

Leonas Jovaiša

Vilniaus universitetas

Problema

Jau seniai neišsprendžiama edukologijos vietos žinijos sistemoje problema. Mokslas ji ar pseudomokslas? Jei mokslas, tai koks? Fundamentalusis ar taikomasis? Teorinis ar praktinis? Problema darosi dar sudėtingesnė, kai diskutuojama mokslo esmė. Nevisiškai aišku, kas yra mokslas. Kai kas mano, kad tik gamtos tyrimai gali vadintis mokslu, o visas kitos, pavyzdžiui, humanitarinės, socialinės teorijos, yra tik pseudomokslai. Pedagogiką mėgstama vadinti praktiniu, arba taikomuoju, mokslu. Kartais painiojamos edukologijos disciplinos: didaktikos vardu vadinama metodika arba didaktika krikštijama mokyimo technologija. Kartais nesuvokiama, kokiai ugdymo disciplinai skiriami tie ar anie dalykai. Į lietuvių kalbą išverstoje Terence'o H. McLaughlino knygoje, pavadintoje „Šiuolaikinė ugdymo filosofija“, iš esmės nėra ugdymo filosofijos, ji skirta ne filosofiniam ugdymo tyrimui, o tik kai kuriems ugdymo aksiologijos, sociologijos (praksiologijos), politikos bei valdymo klausimams. Tai – demokratinio

švietimo ideologija. Nuodugniai ugdymo filosofijos klausimai nagrinėjami B. Bitino knygoje „Ugdymo filosofijos pagrindai“. Tad vertėtų dar kartą apmąstyti edukologijos vietą moksle ir jos sistemos struktūrą.

Tyrimo objektas, tikslas ir metodas

Nors pastaruoju metu pasirodė nuodugnių edukologijos objekto ir sistemos tyrimų [2; 3], varta dar kartą pažvelgti į tai, ką iš esmės tiria edukologai, ar tyrimo rezultatai gali būti vadinami mokslu, kokia to mokslo sistema. Taigi mums rūpi edukologijos dalykas, jos sistema. Čia bus siekiama rasti atsakymą tiems, kas abejoja edukologijos moksline verte. Bus remiamasi tikrovės tyrimo lyginamosios ir sisteminės analizės metodais.

Edukologijos objektas

Seniai edukologijos objektas apibrėžiamas kaip žmogaus ugdymas. P. Jucevičienė [3, p. 22] šį objektą papildo dviem terpėmis: mikro-educacine (tiesioginė ugdomoji sąveika) ir

makroedukacine (švietimo sistemos, vadyba). Reikėtų suprasti, kad edukologija tiria ne tik žmogaus ugdymą, bet ir „tiesioginės ugdomosios sąveikos“ terpę bei „švietimo sistemas, vadybą“. Kiekvienas naujumas sukelia neaiškumą, kurie laukia detalios šviesios, nes buvo manoma, kad ugdymo mokslas tiria visų amžiaus tarpsnių subjekto brandinimą. Tokios senos pozicijos čia bus laikomasi.

Kad būtų aiškiau, edukologijos objektą – žmogaus ugdymą – verta struktūruoti. Tai darome taip:

1. Ugdymas apima visą žmogų:

- jo biofizinę (somatinę) sandarą,
- jo sielą (psichiką),
- jo kultūrą,
- jo dvasią.

2. Sąmoningo ugdomojo vyksmo struktūra tokia:

- ugdymo tikslas;
- tikslus atitinkanti ugdomoji informacija (episteminė, technologinė, vertybinė), t. y. ugdymo gėrybės;
- ugdytojas ir ugdymo veikėjai (tėvai, mokytojai ir kt.), jų ugdomoji veikla;
- ugdytinis, saviugdosa aktyvumas, adaptyvumas;
- keitimasis fizine ir dvasine patirtimi komunikacinėje ugdytojo ir ugdytinio sąveikoje;
- sąveikos priemonės ir situacijos;
- sąveikos valdymas.

Toks žmogaus ir ugdymo vyksmo išskaidymas leidžia teigti, kad ugdymas yra tikslinga ugdytojo ir ugdytinio sąveika, gėrybėmis brandinanti žmogaus biofizinę sandarą, psichiką, kultūrą ir dvasią. Toks būtų detalus ugdymo apibrėžimas. Praktiškai stengiamasi visa tai nusakyti trumpiau. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad apibrėžimuose mėgstama pasakyti ir ugdymo tikslą. Nėra reikalo, nes pakaktų loginio apibrėžimo (*per genus proximum et differentiam specificam*).

Edukologijos mokslas kaip tik ir tiria tai, kas pasakyta ugdymo apibrėžime. Žodžiu, edukologija turi savo aiškų tyrimų objektą, jau vien dėl to ji privalo vadintis mokslu. Bet ji turi ir kitų fundamentalaus mokslo požymių:

- naujos informacijos apie ugdymo tikrovę;
- tos informacijos pagrindu sukurta mokslinė teorija;
- specifinius ugdymo tikrovės tyrimo metodus ir metodologiją;
- sukauptos žinijos apie ugdymo tikrovę sistemą;
- griežtą loginę informacijos santvarką.

Kaip ir gamtos mokslas, edukologija gali didžiulius savo fundamentalumus, nes tiria tai, kas yra, atskleidžia tai, kas paslėpta nekvalifikuotai akiai, sukaupė didžiulį lobyną apie ugdymo tikrovę, nors tiria dinaminį, labai sudėtingą tikrovės objektą – žmogaus ugdymą, t. y. vyksmą, besikeičiantį kas dieną, metų metus. Dėl to ji vadinama praktiniu mokslu. Tai iš dalies teisinga. Tačiau ji, tirdama praktiką, jos vyksmą, neapsiriboja praktikos aprašymu, bet randa jos fundamentalius dėsnius ir dėsningumus, t. y. besikartojančius ryšius ir santykius, leidžiančius kurti teoriją po teorijos. Vadinasi, tas „praktinis mokslas“ tampa fundamentaliuoju.

Edukologija dažnai minima ir kaip taikomas mokslas. Kai ji laikoma vien taikomuoju mokslu, žinoma, nuvertinamas jos fundamentalumas. Tačiau edukologijos pranašumas matyti iš to, kad taikomas išvadas, rekomendacijas ji grindžia fundamentaliais tyrimais. Taip ji tampa praktikos valdove, tačiau jokių būdu nevirsta vien taikomuoju mokslu. Vadinasi, tie, kas edukologiją laiko pseudomokslu, arba jo nepažįsta, arba turi negerų tikslų. Deja, kai kurie mūsų autoriai rekomenduoja ugdymo vyksmą tyrinėti kaip situacijų kaitą, vadinasi, aplinkybes, sąlygas ir priemones, tuo nukreipda-

mi į antraeilius, technologinius, taikomuosius tyrimus. Nepriimtina čia dar ir tai, kad manoma, jog situacijos, aplinkybės lemia asmenybės ugdymą. Tai senas pozityvistų, marksistų požiūris. Net jie jau pasikeitę – nebeatmeta, kad žmogus turi valdyti situaciją. Reikėtų ir mums plačiau ir iš esmės žiūrėti į asmenybės ugdymo ir ugdymosi vyksmą.

Edukologijos sisteminė sankloda

Edukologijos objekto supratimas orientuoja į sistemos sanklodą, į struktūros komponavimą. Tikslinga remtis anksčiau pateiktomis ugdomojo subjekto ir ugdymo vyksmo struktūromis. Šioms žmogaus struktūros dalims ugdyti edukologija turi specialias šakines disciplinas:

- somatikai (kūnui, gyvenimo būdai) – dietetiką,
- psichikai (sielai) – psichopediją,
- kultūrai (papročiams, mokslui, menui, technikai) – didaktiką,
- dvasiai – hodegetiką.

Šios keturios disciplinos, ko gero, sudaro visų ugdymo mokslo šakų sisteminę sanklodą. Dietetika tiria kūno kultūros, gyvenamosios ugdymo praktiką ir teoriją, teikia metodines rekomendacijas. Psichopedija nagrinėja psichinių procesų, savybių ir būsenų plėtotę bet kokiame edukaciniame susitikime. Didaktika apima mokymo ir mokymosi, lavinimo ir lavinimosi, panaudojant kultūros gėrybes, klausimus. Dvasios ir dvasingumo, doros, bendrosios vidinės kultūros ugdymo problemomis apsiriboja hodegetika.

Ugdymo vyksmui ir struktūrai tyrinėti edukologija taip pat turi šakinių disciplinų:

- ugdymo tikslams – teleologinę edukologiją;
- ugdymo turiniui ir kitoms priemonėms – ergonominę edukologiją;

- ugdytoji – familistinę edukologiją, peudeutologiją;

- ugdytiniui – amžiaus tarpsnių ir diferencinę psichopediją, pedagogiką, andragogiką;

- sąveikai – komunikacinę edukologiją;

- sąveikos valdymui – vadybinę edukologiją;

- ugdymo vyksmo kokybei – mokslo, švietimo, lavinimo, auklėjimo technologiją;

- moksliniams ugdymo tyrimams – edukologinę epistemologiją.

Didis mūsų amžiaus pedagogas mokslininkas Stasys Šalkauskis ryškiai skyrė pedagogikos mokslo sistemą nuo pagalbinių mokslų, šiuos dar skirstęs į vedamuosius ir grindžiamuosius. Pagalbiniais edukologijos mokslais (sekant Šalkauskiu) vertėtų laikyti šiuos:

vedamaisiais – filosofiją, sociologiją, estetiką, teologiją,

grindžiamaisiais – somatologiją, psichologiją, psichofiziką.

Be abejonės, šį sąrašą būtų galima papildyti, pavyzdžiui: švietimo ekonomika, antropologija ir kt. Todėl S. Šalkauskis pasakytų, kad G. Mialeret'o integruota edukologijos struktūra sudaryta iš pagalbinių mokslų, išskyrus minimą pedagogiką [žr. 3, p. 21]. Čia edukologijos sistemos struktūroje yra tokios šakos: ugdymo fiziologija (juk tai fiziologijos kompetencija), švietimo ekonomika (juk tai ekonomikos kompetencija), švietimo demografija (juk tai demografijos kompetencija), edukacinės informacinės sistemos ir technologijos (juk tai ne mokslas) ir pan. Aišku, yra ko pasimokyti iš S. Šalkauskio.

Edukologijos sistemai dera priskirti specialiuosius mokslus, kurie tiria tikslinę ugdymą:

- neįgaliųjų – oligofrenopedagogika, surdopedagogika, tiflopedagogika ir kt.;

- nusikalstančiųjų – delinkventinė pedagogika;

- kalinamųjų – penitenciarinė pedagogika;
- beglobių ar asocialiųjų – socialinė pedagogika.

Edukologijos sistema apima įvairių ugdymo institucijų pedagogikas (vaikų darželio, vidurinės mokyklos) ir edukologijas (aukštosios, meno, karo, policijos, profesinių mokyklų).

Edukologiniai moksliniai tyrimai vykdomi ne tik minėtų sričių areale – jie plečiasi pagal naujus kultūros, socialinio gyvenimo, informacinės technologijos plėtros poreikius, užgriebdami net pedagogų rengimą, slaugos darbuotojų ugdymą, kompiuterinės technologijos poveikį savarankiškos asmenybės ugdymui ir pan. Edukologijos sistema praturtėja naujomis mokslo disciplinomis. Ypač ją papildoma integravimasis su kitais mokslais, tiksliau sakant, kai kurių žinių perėmimas iš kitų mokslų. Jau susikūrė tokie edukologijos mokslai:

1. Antropologinė pedagogika.
2. Filosofinė pedagogika.
3. Psichologinė pedagogika.
4. Sociologinė pedagogika.
5. Teologinė edukologija.
6. Istorinė pedagogika.
7. Lyginamoji edukologija ir kt.

Nesunku suprasti, kad šių pedagogikos šakų mokslininkai semiasi iš kitų teorijų ugdymo mokslui reikalingų žinių. Pavyzdžiui, psichologijos žinios reikalingos norint sudaryti praktinių priemonių sistemą, kaip ugdyti, tarkim, suvokimą, atmintį, mąstymą. Pedagogui būtina žinoti psichinius procesus, savybes, būsenas, kad galėtų nusiteikti ugdymo teorijos kūrybai.

Šios disciplinos dažnai painiojamos su kitais mokslais, kurie tyrinėja ugdymo problemas. Visiškai kitokia yra ugdymo antropologija, besidominti kultūriškai atsilikusių, pavyzdžiui, Ramiojo vandenyno salų etninių grupių, ugdymo patirtimi. Ugdymo filo-

sofijos dalykas yra filosofų problema, nors jos drįsta imtis ir kai kurie pedagogai. Psichologai savo kompetencijos neperleidžia niekam kitam tirdami ugdymo vyksmą, priemones, metodus (pedagoginė psichologija). Kaip matyti, minėtos pagalbinių mokslų šakos savo tyrimų objektu laiko ugdymą. Jos gausiai papildoma ugdymo mokslą.

Yra ir daugiau ugdymo mokslo šakų. Naujai kuriasi vietovės, organizacijų edukologija. Mokyklinė higiena integruojama mokyklotyroje, plečiasi ergonominė pedagogika.

Apžvelgti faktai ir jų analizė leidžia daryti tokias išvadas:

1. Mėgstamas edukologijos kaip mokslo nuvertinimas gali būti atremiamas palyginus jo tyrimo metodologiją su ta metodologija, kuria remiantis kuriami fundamentalūs mokslai.

2. Edukologija, tirdama ugdymo praktiką, sukaupia fundamentaliųjų žinių sistemas, leidžiančias tobulinti ir ugdymo mokslo žinią, ir ugdymo praktiką.

3. Edukologija yra fundamentalusis ir kartu taikomasis mokslas.

4. Edukologijos šakinių disciplinų klasifacinės sistemos kūrimą vertą grįsti žmogaus ir ugdymo vyksmo struktūra. Tada ryškiai atsiskleidžia konkrečios disciplinos vieta žmogaus ugdymo sistemoje.

5. Edukologija, nors ir integruoja kai kurias kitų mokslų žinias, išlieka savarankiška ir dėlto negali būti vadinama integruojančiu mokslu.

6. Įvairūs mokslai tiria ugdymą, sukaupia naujų žinių apie ugdymą, darosi pagalbiniais mokslais. Pagalbinės ugdymo mokslo disciplinos praturtina fundamentaluosius ugdymo tikrovės tyrimus.

7. Kai kurios užsienio autorių edukologijos struktūros yra menkavertės.

Literatūra

1. Bitinas B. Ugdymo filosofijos pagrindai. Vilnius, 1996.

2. Bitinas B. Apie edukologijos mokslo objektą // Socialiniai mokslai: Edukologija. Kaunas: Technologija, 1996.

3. Jucevičienė P. Ugdymo mokslo raida: nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos. Kaunas: Technologija, 1997.

4. McLaughlin T. H. Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas: Technologija, 1997.

5. Šalkauskis S. Bendrieji pedagogikos pagrindai / Sisteminė santrauka. Kaunas: VDU Filosofijos fakulteto leidinys, 1936.

The System of Educology

Summary

This article takes grounds for the classification of the branches of educational science. The author suggests

the subject of educology to consider as a reliable ground for systematic classification.